

З історії  
української культури  
та науки

**Ярослав БАЛАН**  
Переклад з англійської  
Оксани НАКОНЕЧНОЇ

**“ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ КАНАДІ”:  
УНІКАЛЬНИЙ ВНЕСОК МИХАЙЛА  
ГОВДИ В ЛІТЕРАТУРНУ ІСТОРІЮ  
ПРОВІНЦІЇ АЛЬБЕРТА\***

**Jaroslav Balan. “To Canada”: Michael Gowda's Unique Contribution to the Literary History of Alberta.**

Михайло Говда (Michael Gowda, 1874–1953) був тією людиною, яка зіграла величезну роль в історії українців у період, коли вони тільки почали селитися в Альберті. Він був другою дитиною з десяти дітей у родині кравця та швачки, що мешкали в с. Ветлін у тій частині Галичини, яка входила до складу Австро-Угорської імперії<sup>1</sup>. У червні 1897 р. у віці 23 роки він емігрував до Канади, щоб служити у війську. Коли 18 травня 1899 р. Говда прибув на вокзал Страткона (Strathcona) у південному Едмонтоні (Edmonton), він вже володів англійською мовою та зміг знайти роботу перекладача в Компанії сільськогосподарської техніки Беллами (Bellamy Agricultural Implement Company). Так він став першим українцем, що оселився в Едмонтоні, тому що до нього емігранти тільки проїздили через це місто, що швидко зростало (на той час його населення складало близько 2000 осіб), оселяючись неподалік у сільській місцевості.

На батьківщині Говда працював шкільним учителем, вільно володів українською, польською, німецькою мовами та розумів ще кілька слов'янських мов. В той час він багато зустрічався та допомагав колоністам та фермерам, які прибували до Едмонта у

\* Jaroslav Balan. “Michael Gowda’s ‘To Canada’: A Unique Contribution to the Literary History of Alberta,” in *Wild Words: Essays on Alberta Literature*, Coates, Donna and George Melnyk, eds. Edmonton: Athabasca University Press, 2009, 29-46.

<sup>1</sup> Ветлін (Wetlyn, польською мовою) знаходиться на північ від Перемишля, за 8 км на південний схід від м. Ярослав. У 1879 р. в селі було приблизно 1500 жителів, більш ніж 1400 з них були греко-католиками, решта — поляки та євреї.

справах. Так він став відомою фігурою серед колоністів. Завдяки своїй діяльності до нього скоро почали звертатися місцеві комерсанти та лідери місцевих громад не тільки як до перекладача, а й за порадою відносно звичаїв та традицій екзотичних іноземців, вдягнених у кожухи. Завдяки своїм лінгвістичним здібностям Говда швидко познайомився з видатними особистостями, наприклад, з редактором газети “Edmonton Bulletin” Френком Олівером (Frank Oliver, 1853-1933), який пізніше став федеральним міністром внутрішніх справ в уряді Вільфреда Лор’є (Wilfred Laurier, 1841-1919). В цей же час Говда познайомився з майбутнім мером міста Вільямом А. Грізбахом (William A. Griesbach, 1878-1945)<sup>2</sup>.

Зважаючи на таку популярність, зовсім не дивно, що Михайло Говда був у центрі усіх головних подій при становленні української громади в Альберті. У березні 1899 р. він почав надсилати матеріали про події в Едмонтоні до газети “Свобода” у Пенсільванії, де описував події та оцінював процес адаптацію його співвітчизників на заході Канади. Ці публікації, які з надзвичайним інтересом читали передплатники “Свободи” в північній Америці та в західній Україні, залишаються надзвичайно важливим джерелом знань про життя українців в Альберті на початку ХХ століття.

У 1901 р. Говда став одним з ініціаторів заснування Читальні ім. Тараса Шевченка, що стала першою українською організацією в Едмонтоні. Асоціація, що отримала ім’я найвидатнішого українського поета, мала невелике зібрання книг та періодичних видань українською мовою і розмістилася в домі Івана Кіляра (John Kilar), званого Яськом, в декількох кварталах на схід від центру Едмонта. Читальня проіснувала недовго, але відіграла важливу роль у житті громади, тому що там збиралися фермери, що гостювали в місті, а також ті українці, що шукали некваліфіковану роботу.

Тому абсолютно зрозуміло, що Михайло Говда був утягнутий у релігійні протиріччя, що виникли в українській громаді з того моменту, як місіонери почали змагатися в залученні емігрантів до різних конфесій. Хоч Говда зростав у дуже релі-

<sup>2</sup> *Edmonton Bulletin* — газета, виходила у 1880–1950 роках. Сер Вільфред Лор’є був прем’єр-міністром Канади від Ліберальної партії у 1896–1911 роках. Вільям Грізбах був мером Едмонта у 1906 році. У 1911 р. він балотувався від консервативної партії у законодавчий орган федерації, але потерпів поразку від суперника ліберала Френка Олівера.

гійній греко-католицькій родині, а його старший брат був священиком, він дуже критично ставився до римо-католицького та греко-католицького духовенства і часто висловлював такі свої погляди в пресі. За це він скоро здобув репутацію бунтівника, а його нелегкі стосунки з католицьким духовенством ще більше погіршилися після його вінчання у православної церкви з дочкою переселенців з Буковини, що оселилися в Вільінгдоні (Willingdon) за 117 км на північний схід від Едмонтона. Якийсь час Говда відвідував Незалежну грецьку церкву, потім недовго допомагав у роботі місіонерів Російської Православної Церкви, хоча він не сприймав її імперіалістичної, а іноді і шовіністичної природи. Але згодом він приєднався до Української Греко-Православної Церкви в Канаді, заснованої такими ж народолюбцями, як він сам<sup>3</sup>.

У 1907 р. Михайло Говда виступив як режисер популярної класичної п'єси "Наталка Полтавка" Івана Котляревського. Це була перша п'єса українською мовою в Едмонтоні. У 1908 р. Говда отримав роботу перекладача в Земельному управлінні Домініону Канади (Dominion Land Titles office), де допоміг багатьом поселенцям зареєструвати власність на свою фермерську садибу. Наступного року він очолив амбітну кампанію за формування "Русинського полку" в канадській армії. Він вважав, що заснування полку могло б допомогти його співвітчизникам-емігрантам довести свою відданість новій батьківщині<sup>4</sup>. На підтримку своєї ініціативи Говда розповсюдив через українську пресу петицію "До міністерства оборони в Оттаві" і закликав усіх українців, що хотіли вступити до полку, підписати її. У петиції пояснювалось бажання створити русинський полк подібно шотландському, ірландському та франко-канадському, що вже існували в канадській армії:

<sup>3</sup> Незалежна Грецька Церква була заснована у 1903 р. активістами, які прагнули створити церкву, непідпорядковану ні Росії, ані Риму. Українська Греко-Православна Церква Канади (УГПЦ), тепер Українська Православна Церква Канади) була заснована у 1918 році.

<sup>4</sup> Звернення Говди "До Русинів Альберти і всієї Канади" вперше з'явилося в газеті "Канадійський Фармер" у квітні 1909 р.: "Вербуємо свій власний регімент віська і до Вас, молодежи нашої народности тут, на чужині, відзиваємося такими словами: Кому лежать на серці честь народу свого, кому мило згадати славних предків за часів запорожських, кому ходить о те, щоб нас інші народи тут більше поважали, хто хоче лишити славу доброго мешканця сего нового нашого краю і добру славу своїм дітям, нехай пристає до нашого нового регіменту" (Цит. за: Марунчак 1968, 337).

Підписані бажать брати участь як нарід в обороні заряду сієї імперії головно тому, що всі підписані як чужинці і бувші громадян заморських країв суть припущені статись льояльними горожанами сего краю, а заразом Бритійської імперії, котрої частею є Канада (цит. за: Марунчак 1968, 337).

Попри підтримку капітана кавалерії Вільяма Грізбаха, видання "Едмонтонський журнал" ("Edmonton Journal") та деяких впливових українських лідерів Альберти, пропозиція Говди не знайшла підтримки серед українських соціалістів та була відхилена оборонним відомством Канади в Оттаві<sup>5</sup>. Зараз можна тільки здогадуватись, як би склалась доля канадських українців, що були інтерновані як "ворожі іноземці" під час Великої війни, якби такий полк був створений до початку конфліктів в Європі.

На початку 1910 р. Михайла Говду залучили до видання газети "Український голос", оскільки він був акціонером та одним з директорів Українського Видавничої Компанії у Вінніпезі, заснованої першою інтелігенцією серед канадських українців<sup>6</sup>. Спочатку газета була органом Федерації українських соціал-демократів та анархістів, але згодом відійшла від лівого руху і стала основним органом перших представників українського націоналістичного руху.

Приблизно в той же час Михайло Говда приєднався до Федерації українських соціал-демократів Канади. Це відбулося на першому з'їзді Федерації в серпні 1910 р. в Едмонтоні. Однак Говда недовго перебував у таборі соціалістів, тому що він був перш за все українським патріотом, близьким до народних традицій, і його політичні погляди більше схилилися до ліберальної партії Канади. Різні політики часто запрошували Говду попрацювати перекладачем під час виборчої кампанії серед українців. В 1913 р. він нарешті сам став кандидатом в органи влади провінції від виборчого округу "Вікторія" на північний схід від Едмонтона, де проживало багато українців. Разом з трьома іншими активістами громади Говда ви-

<sup>5</sup> Для здобуття підтримки Русинського полку 1 травня 1910 р. відбулися збори. Серед виступаючих був один з засновників Читальні ім. Тараса Шевченка Іван Летавський (Iwan Letawsky). Разом з Михайлом Говдою він раніше вступив до 101-го піхотного полку. Серед тих, хто підтримав ініціативу Говди по заснуванню Русинського полку, були такі відомі люди як Петро Зварич (Peter Svarich), Павло Рудик (Paul Rudyk) та Григорій Крайківський (Gregory Krakiwsky).

<sup>6</sup> До ради директорів та акціонерів компанії входили друзі та співробітники Говди, які також жили в Альберті: Зварич, Рудик та Крайківський.

ступив як "незалежний" кандидат, а не ліберал, тому що Ліберальна партія не підтримала вимоги українців вести навчання в школах двома мовами: українською та англійською. Крім того, ліберали не підтримали ідею змінити кордони округу таким чином, щоб кандидати від емігрантів мали шанс пройти до місцевого законодавчого органу. У зв'язку з недостатнім фінансуванням та слабким адміністративним ресурсом усі чотири кандидати потерпіли поразку на виборах. А першим українцем, обраним до провінційного парламенту, став русофіл Андрій Шандро (Andrew Shandro), який ішов на вибори під знаменами Ліберальної партії, і це стало розчаруванням для національних популістських лідерів громади.

Крім того, Говда був розчарований тим, що українська громада проголосувала проти нього, і вважав це зрадою. Він написав різкого листа, надрукував його та вивісив у поштових відділеннях округу "Вікторія". Стиль написання цієї палкої промови під заголовком "Подяка щирим хруням" свідчить про його гірко розчарування своєю поразкою і розкриває його поетичний та полемічний дар.

Всім хруням з довгим рилом, запродавцям, зрадникам, підлим, і падлюкам, репильникам, мідяним зміям, скорпійонам долярохапникам, юдам, і тим, що ніби голосять слово Боже, які продались як той Юда скарійотський, желяю їм многих а многих, так многих літ, щоб не хорували, а бідували, і ніколи не вмирали, а щоб валялись по сім світі як смердячі колоди і приглядались своїй підлій роботі на кождім кроці, щоб чорна мара зради вічно стояла перед їх очима, а совість їх щоб була так обтяжена і так їх гризла, як гризла запродавця Юду, якій, однак, стояв еше висше від них. Бо зрозумів свою підлоту, зрозумів, що поступив нечесно і на каваку шнурка скінчив своє підле житє на сухій осіці.

А зрадники народної справи, такі як суть там хруні в "Вікторія", дістрікті підлостію своєю не встидаються та еше молять справедливого Бога, щоби продовжив їм мерзенне житя. Підлість без границі (Статті Михайла Говди. Архів провінції Альберта)<sup>7</sup>.

Участь у кампанії, що завершилась поразкою, була єдиною спробою Говди зайняти виборну посаду. Пізніше він заснував успішну компанію по продажу сільськогосподарської техніки у Мандері (Mundare),

потім працював у Земельному управлінні Домініону Канади, був представником Канадського тихоокеанського пароплавства (Canada Pacific Steamships Company). На деякий час він переїхав до провінції Саскачеван (Saskatchewan), а його родина залишалася в Едмонтоні. Однак на початку 20-х рр. йому було все важче і важче знаходити постійну роботу, тому що багато хто з його колишніх керівників та роботодавців відійшли від справ і не могли надати підтримки, крім того не було вже такої потреби в його знаннях іноземних мов. В цей же час почалися проблеми в подружньому житті Говди, що змусило його залишити свій дім, де він жив з сім'єю. З часом склалася ситуація, коли він став залежний від допомоги своїх дорослих дітей. Один з них, Фауст, закінчив Альбертський університет і став стоматологом.

Коли 17 листопада 1933 р. Говда опублікував у газеті "Едмонтонський бюлетень" (*Edmonton Bulletin*) свій лист під заголовком "Жадібна і нездала адміністрація" (*Money-Mad Maladministration*), в якому називав себе "першим українським громадянином Едмонтона", він уже був дещо маргінальною фігурою і його новаторські досягнення були здебільшого відомі серед "старої гвардії", до якої належав і сам. Говда завжди був палким українським канадцем, який мав чітку уяву про свою подвійну ідентичність — за походженням українцем, а за вибором канадцем. Михайло Говда помер у 1953 р. у віці 79 років, його поховали на цвинтарі міста Едмонтона.

Багато в чому Михайло Говда був нетиповим представником першої великої хвилі еміграції українців до Канади. Він був більш освіченим та самовпевненим, а ще він мав харизму і був наполегливим. Завдяки цьому він став лідером серед перших українських поселенців. Як і багатьох "громадських діячів" того покоління, Говду надихав приклад таких письменників, як Тарас Шевченко та Іван Франко, до яких українці ставилися з великою шанобою. Ці талановиті письменники та провидці мобілізували український народ на боротьбу проти економічного, політичного на національного гноблення. Тому не дивно, що Говда був не тільки організатором. В нього також була схильність до літературної творчості, він звертався до поезії для того, щоб заохочувати своїх співвітчизників з Галичини та Буковини до активних дій.

За володіння Україною довгий час змагалися різні імперії, тому у ХІХ ст. поети були національними героями українського народу, що зберігали пам'ять про минуле та надихали народ на боротьбу проти інозем-

<sup>7</sup> Усі використані матеріали з архіву Говди належать до колекції автора, вони були надані сім'єю Говди до передачі їх до Архіву провінції Альберта.

ного домінування. Як нація, що не мала державності, українці вважали своїх провідних літературних діячів “неофіційними законодавцями”<sup>8</sup> та лідерами боротьби за самовизначення. Сам факт написання поезії українською мовою був часто політичним кроком, — і ця традиція зберігалась після поразки національного визвольного руху українців на початку ХХ ст., під час репресій комуністичної епохи і до розпаду Радянського Союзу.

В цьому контексті літературні та поетичні спроби Михайла Говди у часи його найбільшої активності при заселенні українцями Альберти виглядають як продовження його діяльності лідера української громади. Обидві сторони його діяльності невід’ємні одна від одної, це стало очевидним після публікації першої статті в газеті “Свобода”, присвяченої зростаючим релігійним суперечкам серед українських емігрантів. Стаття була опублікована 16 березня 1899 р. під заголовком “Вісті з Канади”, і завершувалась вона такими поетичними строфами, де звучить заклик до єднання:

*Щастя вам, братя, добром волі,  
Бог най силу вам подасть.  
Подойміть згоду на волі,  
Бо так каже виша власть!*

*Разом руки си подаймо  
І як брати ся любім.  
На роздори не зважаймо  
І за ними не ідім!*

*Станьте, брати, разом в ряди,  
Вперед життя ся дивіть  
І за себе оглядайтесь,  
Який остався слід!*

Цей вірш не мав назви і складався з дванадцяти рядків. Так Говда став третім канадським українцем, чий поетичні твори були опубліковані. Лише за місяць до того у тій самій газеті був опублікований вірш зі 111 рядків, автором якого був фермер з околиці Стар (Star) Іван Збура (Iwan Zbura). Вірш називався “Канадські емігранти” і, можливо, саме він заохочував Михайла Говду спробувати свої сили в поетичній творчості<sup>9</sup>.

<sup>8</sup> Ця відома цитата є останнім рядком книги “На захист поезії” (A Defense Of Poetry) англійського поета Персі Біші Шеллі (1792-1822).

<sup>9</sup> Першим опублікованим поетичним твором українського емігранта у Канаді був вірш “До братів галичан” Юрія Сиро-

Наступним твором Говди, опублікованим в газеті “Свобода” 31 серпня того ж року, був вірш “Руському народу!”, що містив 24 рядки. Подібно Івану Збурі, цей твір змальовує скрутне становище “мужиків”, що страждають у далекій європейській країні. Особливо сумна картина постає з перших рядків.

*Пишуть із краю, що мучать на люто,  
Що і дихнути несила,  
Із усіх боків так нам вже круто,  
Що і страва нам вже не мила<sup>10</sup>.*

Далі вірш розповідає про свавілля поліції та про зраду з боку місцевої влади. Однак в кінці твору автор оптимістично пророкує, що Україна стане вільною завдяки зусиллям її “молодих борців”. Найбільше вражає, що попри назву вірша Говда усвідомлює себе українцем. Справа в тому, що на початку століття більшість емігрантів все ще вважали себе русинами, австро-угорцями, галичанами або буковинцями.

До своєї третьої статті у газеті “Свобода” під назвою “Кілька слів до русинів в Канаді”, що з’явилася 27 вересня 1900 р., Говда також включив свій поетичний твір. В ньому автор говорить, що 30 000 українців в Канаді, з яких майже 12 000 оселилися в Альберті, — це “справжня сила”, і тому він дає своїм співвітчизникам таку пораду: “Треба нам також чимскорше запознаватися з порядками краю. в котром жіємо, плекати просвіту, любити свою віру і свою мову, але попри том учитись і тутешній мови”. Далі він закликає братів русинів забути історію попередніх знущань та гніту з боку хазяїв в Україні:

*На силу і славу, народе руській,  
Тобі тую пісню співаю,  
З твердого сну до великої праці  
Тебе я нині взиваю.*

*Вставай, звирай ся, вже зоря свитає,  
Вже орел волі збудився,  
Пустая з лісами нива тебе ждає,  
Час, щобишь нею займився.*

тюка (George Syrotiuk), надрукований в газеті “Свобода” 27 травня 1897 року. Другим був вірш “Канадські емігранти” Івана Збури, надрукований в тому ж виданні 2 лютого 1899 року.

<sup>10</sup> Вірш був передрукований в “Антології” 1975 року (Антології української поезії в Канаді, 1898-1973, 1975), а також в праці Олекси Гай-Головка (Гай-Головка 1980, 21-23).

*В ім'я Вотця хрест клади на себе,  
Исус Син тобі pomoже,  
Духа Святого проси о просвіту,  
А віров силу помножиш!*

Перефразовуючи відомі рядки Нового Завіту "Просіть, і ви отримаєте...", Говда пробуджує національну гордість своїх співвітчизників, яких він називає "братами та синами нашої славної матері України-Руси".

В наступні роки Говда продовжував писати в газету "Свобода", приділяючи увагу різним питанням та використовуючи газету для просвіти українських емігрантів та згуртування їх навколо важливих тем. Однак в 1904-1905 рр. в м. Вінніпегу одна за одною з'явилися три інші газети, і "Свобода" вже не була єдиним виданням для українських читачів у Канаді. З нею почали конкурувати орган Ліберальної партії "Канадійський фермер", газета "Слово", яку підтримувала Консервативна партія, та газета "Ранок" — орган пресвітеріанської церкви. Усі вони з різних позицій висвітлювали становлення та розвиток української громади в Канаді. Ці періодичні видання були платформою для жвавих дискусій і надавали свої сторінки різним авторам з емігрантського середовища для висловлення своїх почуттів та думок. Михайло Говда негайно скористався цією можливістю і 2 листопада 1905 р. опублікував у газеті "Канадійський фермер" довгу поему під назвою "В пам'ять нашим емігрантам". Вірш починається драматичною нотою:

*Мов тюремники з неволі,  
Лиця їх мокрі пригноблені, слабі,  
Твари гореньком покриті,  
Чогос понурені, злі.  
Чогось їх очи червоніють,  
Відь словти чи від плачу?  
Хоч питайтесь і не питайтесь  
Та не скажуть тобі нічо.  
І мов зблудивши, дороги шукають,  
Мов на когось, на щось ждуть.*

Цей вірш містить 149 рядків, підписаний "М. Говда, Едмонтон, 10 жовтня 1905 року", його пронизує гнів та пафос. Говда критикує всіх, кого він вважає винним у стражданнях емігрантів з Галичини, серед них він називає розбещених аристократів, австрійських правителів та русинських лідерів. У руслі тих поглядів, що були поширені в той час в

Європі та Північній Америці, Говда також засудив євреїв, звинувативши їх в тому, що вони наживалися на нещасті селян, а також у тому, що вони розіп'яли Христа. Хоча поетична техніка вірша не досконала, в ній відчувається сильна експресія, вона наповнена щирим почуттям суму, що і досі справляє велике враження на читача, попри дещо сумнівний зміст.

У жовтні 1905 р. Михайло Говда знову став "першим", коли один з його віршів став найраніше перекладеним і опублікованим англійською мовою твором українського емігранта. Вірш називався "Присвячується Канаді", його публікації та розповсюдженню сприяв відомий поет і журналіст Е. В. Томсон (E. W. Thomson). Спочатку вірш надрукували такі видання, як "Manitoba Free Press" та "The Boston Evening Transcript", а після цього "Edmonton Bulletin". У виданні "Boston Transcript" вірш завершував першу частину захоплюючої розповіді Томсона про його подорож по українській колонії на сході від міста Форт Саскачеван у кінці вересня. Це оповідання складалося з двох частин під назвою "П'ять днів у Галичині" і було опубліковане 17 і 24 жовтня 1905 року. Газета "Edmonton Bulletin" опублікувала лише невелику частину цього репортажу, де йшлося про Михайла Говду. Публікація вийшла 18 жовтня під заголовком "Поезія Галичини". Знайомлячи американського та канадського читача з Говдою, Томсон пропонує такі спостереження:

Про відношення вихідців з Галичини — німців, поляків або росіян — до їх нової батьківщини краще всього говорить поет з їх середовища. В Едмонтоні за його межами він відомий просто як Михайло Говда, перекладач компанії сільськогосподарської техніки Беллами та наполегливий, розумний, полемічний учасник передвиборних перегонів. У Галичині він працював шкільним учителем, от уже вісім років він живе тут, після того, як залишив батьківщину, щоб не служити в австрійській армії.

Далі Томсон згадує про те, що Говда переклав "на російську" вірш "Занесена Снігом" (Snowbound) і ще двадцять віршів американського квакера та борця за відміну рабства Джона Грінліфа Віттієра (John Greenleaf Whittier, 1807-1892). Здається, ці переклади не були опубліковані і не збереглися в фонді Говди в Архіві провінції Альберта. Коротка біографія Говди, написана Томсоном, закінчується словами: "...Якщо я не помиляюся, він і сам справжній поет. Тут наводиться вірш, який я написав на основі

прозаїчного переказу англійською мовою його вірша, присвяченого Канаді.

*To Canada*

*O free and fresh-homed Canada, can we,  
Born far o'erseas, call thee our country dear?  
I know not whence nor how that right may be  
Attained through sharing blessings year by year.*

*We were not reared within thy broad domains,  
Our fathers' graves and corpses lie afar.  
They did not fall for freedom on thy plains,  
Nor we pour out our blood beneath thy star.*

*Yet we have Liberty from sea to sea,  
Frankly and true you gave us manhood's share.  
We who, like wandering birds, flew hopefully  
To gather grain upon thy acres fair.*

*From ancient worlds by wrong opprest we swarmed  
Many as ants, to scatter on thy land.  
Each to the place you gave, aided, unharmed,  
And here we fear not kings nor nobles grand.*

*And are you not, O Canada, our own?  
Nay, we are still but holders of thy soil.  
We have not bought by sacrifice and groan  
The right to boast the country where we toil.*

*But, Canada, in Liberty we work till Death,  
Our children shall be free to call thee theirs,  
Their own dear land, where, gladly drawing breath,  
Their parents found safe graves, and left strong heirs.*

*To Homes, and native freedom, and the heart  
To live, and strive, and die if need there be,  
In standing manfully by Honor's part  
To save the country that has made us free.*

*They shall be as brothers to all the rest,  
Unshamed to own the blood from whence they sprang,  
True to their Fathers' Church, and His behest  
For whom the bells of yester Christmas rang*

*Присвячується Канаді*

*О вільна і нова наша земле Канадо,  
чи можемо ми,*

*Народжені далеко за океаном,  
називати тебе "дорога" ?  
Я не знаю, звідки і як здобути це право,  
Набуте спільними роками благословіння.*

*Ми зростали не на твоїх широких просторах,  
Могили наших батьків і їх тіла  
покояться далеко,  
Вони не полягли на твоїх полях  
в боротьбі за свободу,  
І ми не проливали нашу кров під твоєю зорею.*

*І, попри те, ми маємо свободу  
від моря до моря,  
Відкрито і правдиво ти дала  
нам проявити свою мужність  
Ми, як перелетні птахи, літали в надії  
Зібрати зерно з твоїх чудових наділів.*

*З давніх країн, де нас поневолювали,  
ми вийшли,  
Нас так багато, як мурах, на твоїй землі.  
Кожен до місця, тобою даного,  
підтримані, неушкоджені,  
І тут ми не боїмося ні короля,  
ані вельможної шляхти*

*І хіба ти не наша, о Канадо?  
Ні, ми все ще просто орендарі землі.  
Ми не купили через пожертву й стогін  
Право гордитися країною, де ми трудимося.*

*Але, Канадо, ми в свободі трудимося  
до самої смерти,  
Наші діти будуть мати право звати тебе своєю,  
Своєю рідною дорогою землею, де, радо дихаючи  
Їх батьки знайшли безпечні могили  
і лишили своїх сильних нащадків.*

*До домівок, і рідної свободи, і до серця  
Жити, і змагатися, і вмерти.  
якщо виникне потреба,  
І стаючи мужньо за честь,  
Зберегти країну, що зробила нас вільними.*

*Вони будуть братами для всіх,  
Не соромлячись крові, з якої походять,  
Вірні батьківській церкві і її заповітам,  
Для яких різдвяні дзвони дзвонили.*

На жаль, вірш з восьми строф українською мовою не був надрукований і його текст не зберігся, тому не можна встановити, наскільки англійський переклад близький до оригіналу. Можна майже впевнено стверджувати, що переклавши вірш, Томсон виступив як співавтор, і що розмір, стиль та побудова фраз більше належать Томсону, ніж Говді. І тим не менш, знаючи ставлення Говди до своєї нової батьківщини, можна бути впевненим, що вірш точно передає його почуття, а також його думки про те, як українським емігрантам треба заробляти право на громадянство, ризикуючи життям на полі бою. Такі думки видаються досить суперечливими, якщо згадати, що Говда емігрував з Австро-Угорщини для того, щоб уникнути військової служби. Але, в той же час, вони не суперечать його політичним поглядам та віруванням. Говда не ставився з особливою пошаною чи любов'ю до Австро-Угорської імперії, і водночас йому були близькі ідеали Британської Корони, на які спиралося канадське суспільство на початку ХХ століття. Більш того, його спроба організувати русинський піхотний полк в канадській армії продемонструвала, що він не був пацифістом. У 1907–1908 рр. він записався у 101 полк канадської добровільної гвардії, де достойно служив упродовж чотирьох років і водночас заохочував канадських українців створити русинський полк.

Напевно найбільше в поемі вражає те, що вона була написана всього через шість років після прибуття Говди до Галіфаксу. Той варіант, що був опублікований в "Edmonton Bulletin", підписано: "Михайло Говда. Едмонтон, 1903 рік". Цей факт свідчить, що він швидко при звичаївся до життя на цій землі і всім серцем сприйняв її головні цінності. Але не менш виразною є остання строфа, де Говда ще раз говорить про свою гордість бути українцем і про бажання зберегти вірність своїм предкам. Очевидно, що автора поеми ще турбує той факт, що він "не корінний" канадець, відчувається, що він хоче зберегти найкраще в своєму українському характері, але водночас стати повноправним громадянином Канади.

Вірш "Присвячується Канаді" був першим і довгий час єдиним українським літературним твором, написаним емігрантом і перекладеним на англійську мову. У зв'язку з його унікальністю вірш друкували багато разів повністю чи в скороченому вигляді упродовж багатьох років. Вірш включили до книги "Наші громадяни слов'янського походження" ("Our Fellow Slavic Citizens"), надрукованої в 1910 р. в Нью-Йорку. Пізніше в дещо переробленому і скорочено-

му вигляді вірш з'явився в статті без назви і підпису, присвяченій Говді, поміщеній під його світлиною. Стаття була опублікована 20 січня 1913 р. у виданні "Vegreville Observer". 9 липня 1920 р. вийшла стаття в "Edmonton Journal", яка називалася "Робота для емігранта" ("Work for the Foreign-Born"), в ній були наведені п'ять строф вірша. Пізніше, у 1920 р. цей вже відомий вірш був надрукований у збірці "Підручник для нових канадців" ("Handbook for New Canadians"), яку склав Альфред Кіркпатрік (Alfred Kirkpatrick) для Фронтієр Коледжу (Frontier College). Вірш також було опубліковано в кількох українсько-канадських джерелах в знак того, що Михайло Говда зробив внесок в літературу українських канадців, і виявилась відправною точкою інтегрування українців в канадське суспільство та культуру<sup>11</sup>.

Михайло Говда та Е. В. Томсон вперше зустрілися восени 1905 р., коли Томсон мандрував північно-західними провінціями, що швидко розвивалися. В цей час він писав серію статей, присвячених заснуванню провінції Альберта та Саскачеван. Оскільки Говда був у той період ключовою фігурою в українській громаді Альберти, вони, звичайно, зустрілися, коли той з дружиною приїхав з Лос-Анджелесу в Едмонтон. З тих пір Томсон часто листувався з ним у журналістських справах, пов'язаних з життям українських емігрантів на заході Канади. Їх дружба відбулася завдяки тому, що вони були схожі характером, а зародилася вона під час їхніх поїздок новими слов'янськими колоніями на північному сході міста<sup>12</sup>.

Томсон був досить відомим поетом та прозаїком, він займався перекладом з французької та німецької, перекладав твори Віктора Гюго, сера Джорджа Етьєна Картьє та Генріха Гайне. Таким чином, "Присвячується Канаді" не єдиний твір, перекладений Томсоном. Однак, на відміну від французької та німецької, він зовсім не знав української мови.

<sup>11</sup> Варіант вірша в "Balch anthology" був передрукований в скороченому вигляді з видання: (Mandryka 1968, 41-43). Пізніше повний текст був надрукований у виданні "Forum: A Ukrainian Review" (16, Spring 1971, с. 29).

<sup>12</sup> Статті Томсона в "Boston Transcript" про його подорож до українських поселень на північний схід від Форту Саскачеван датовані 23-28 вересня. Через вісім років Томсон процитував Говду у статті на підтримку вимоги українців до уряду провінції запровадити навчання у школах двома мовами. Томсон так охарактеризував Говду: "...Шкільний учитель, пише чудові вірші рідною мовою, давно і активно розповсюджує англійську мову і канадські звичаї серед своїх співвітчизників...". Див. "Persecution of the Ruthenians" у статті Томсона "Old King of Ottawa Vale", "Boston Transcript", 8 жовтня 1913 р.

Очевидно, що під час свого короткого візиту до західної Канади у Томсона виникли співчуття та повага до українців, чого не можна сказати про деяких інших впливових людей. Особливо це стосується відомого письменника та пресвітеріанського священика з Вінніпегу о. Чарльза В. Гордона (Rev. Charles W. Gordon), відомого під літературним псевдонімом Ральф Коннор (Ralph Connor, 1860–1937). У своєму романі *“Іноземець. Оповідання про Саскачеван”* (“*The Foreigner. A Tale of Saskatchewan*”), що вийшов у 1909 р., Коннор намалював дуже непривабливий і неправдивий портрет емігрантів з Галичини. Цей роман викликав гучний протест з боку української громади. Серед тих, хто засудив книгу Коннора, був і Михайло Говда, який сміливо, хоч і не дуже вдало, спробував покритикувати автора англійською мовою у *“відкритому листі до Ральфа Коннора”* в *“Edmonton Journal”* 12 квітня 1910 року. Намагаючись не показувати свого обурення, Говда звернувся до автора з гучною проповіддю, яка містить такі слова:

На мою думку, а також на думку 100 000 жителів Канади, є сумнів у тому, чи Ви були у свідомому стані, коли писали *“Оповідання про Саскачеван”*, чи марили в стані прихованої хвороби, відомої тільки людям, що упереджено ставляться до іноземців.

Тому повинен Вам сказати, що ви вчинили велику несправедливість по відношенню до моєї нації тим, що розповіли неправду людям англомовного світу.

Історія доведе, що Ви неправі, Ви увійдете в історію, як людина, що привела до напруження ситуації і погіршення відносин між людьми різних націй, особливо русинами та канадцами та іншими англомовними людьми. Ваше ім'я запам'ятають як ім'я людини, котра завдала великої шкоди людям цілої нації, котра образила людей саме тоді, коли вони потребували підтримки та поради, як жити краще.

Ця несправедливість, яку Ви завдали написанням свого твору, ніколи не буде забута, і це не моя провина, якщо прийде день, коли Вам треба буде відповідати перед суспільством.

Говда закликав Гордона вилучити свою книгу з обігу та назвати приведені в ній факти *“чистою вигадкою”*. Він закінчив свою тираду *“ласкавим”* проханням негайно надати йому відповідь, і підписався словами *“Ваш друг”*<sup>13</sup>.

<sup>13</sup> Редактори зробили помилку і замість Cowda надрукували *“M. SJOWDA”*.

Потрібно зауважити, що серед паперів Михайла Говди, які дійшли до нас, є багато журнальних та газетних вирізок на літературну тематику. Багато з них — це невиразні вірші молодих поетів. Деякі з цих аматорських віршів опубліковані на спеціальній сторінці літературної секції газети *“Boston Evening Transcript”* за 5 травня 1917 р., що, без сумніву, була надіслана Томсоном. Цей номер газети також містить статтю *“Літературний світ сьогодні”*, хоча Говду, напевно, більше зацікавили публікації про Джозефа Конрада та рецензії на дві нові книги *“Росіяни і їхня мова”* (“*The Russians and Their Language*”) та *“Дещо про революцію та інші справи”* (“*Something about the Revolution and Other Affairs*”). Інші вирізки, які зберігав Говда, — це некрологи на смерть польського письменника Генріка Сенкевича (1846-1916) та Ральфа Коннора (помер 31 жовтня 1937 р.), котрий так і ніколи не відповів на гнівний лист Говди в газеті *“Journal”*. Також впадає в око перша сторінка роману Генрі Крайзеля (Henry Kreisel, 1922-1991) *“Багач”* (*The Rich Man*), що в 1948 з'явився в *“Readers Digest”*<sup>14</sup>. Це свідчить про те, що Говда продовжував стежити за розвитком сучасної літератури ще довго після того, як сам залишив спроби займатися творчою діяльністю.

Інші цікаві з літературної точки зору документи в архіві Говди — це копії двох віршів: перший був написаний після відвідин свого рідного села в 1912 р., інший вірш присвячений десятій річниці смерті батька, який помер у 1898 р. Серед рукописних документів — вірш *“Матері”*, написаний на папері земельної управи Домініону Канади, датований 10 травня 1912 р., декілька незакінчених віршів, деякі записи, які важко розібрати. В 1912 р. Говда написав 169 сторінок чорнового варіанту автобіографії, але ці записи також важко прочитати.

Всі ці документи свідчать, що Говда ніколи не втрачав інтересу до літературної та поетичної творчості, але сам він облишив спроби займатися літературною діяльністю приблизно під час другого десятиріччя перебування у Канаді. Не дивлячись на щедру похвалу Е. В. Томсона, Говда не мав справжнього літературного таланту і достат-

<sup>14</sup> Генрі Крайзель народився у Відні, прибув до Канади як єврейський біженець під час Другої світової війни, зробив успішну кар'єру професора порівняльного літературознавства в університеті Альберти. Автор романів та оповідань.



ньої дисципліни та цілеспрямованості, щоб відчувати свій поетичний стиль та техніку. Його рими та побудова фрази іноді були незграбними, він часто піддавався емоціям та упередженням. І все ж, він умів яскраво виражати свої ідеї та пристрасті, наприклад, коли він засудив тих українців, які не підтримали його на виборах до органів місцевої влади у 1913 році. Від інших поетів-емігрантів свого часу його відрізняло римування вільним віршем замість наївного фольклорного стилю, типового для ранніх “пісень” перших українських поселенців у Канаді (див. Славутич 1976, 12-13; Марунчак 1968, 299-300, 307, 310).

Хоча літературна спадщина Михайла Говди досить скромна, його завжди будуть пам’ятати як автора вірша “Присвячується Канаді”, — його найвищого літературного досягнення. Цей твір, а також той факт, що Говда визнаний “першим громадянином Едмонтона українського походження”, активістом, що закладав основи організованого життя українців в Альберті, — є визначними досягненнями для емігранта, який швидко став палким патріотом Канади і водночас залишався вірним традиціям свої предків. Він справді все життя слідував закликам Тараса Шевченка в його знаменитому “Дружньому Посланні”, слова з якого могли б стати достойною епітафією на могилі Говди:

Не дуріте самі себе,  
Учитесь, читайте,  
І чужому научайтесь,  
Й свого не цурайтесь...  
(Шевченко 1921, 193).

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Антології української поезії в Канаді, 1898–1973. 1975. Едмонтон: Об’єднання українських письменників у Канаді.

Гай-Головко Олекса. Українські письменники в Канаді. Літературно-критичні нариси. Т. 1. — Вінніпег: Товариство “Волинь”, 1980.

Марунчак М. Історія українців Канади. — Т. I. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1968.

Славутич Я. Українська поезія в Канаді. — Edmonton: Slavuta, 1976.

Шевченко Т. До мертвих, і живих, і ненароджених земляків моїх в Україні, і не в Україні сущих моє дружнєє посланіє // Kobzar. Narodnie vydannia. З коментарями та замітками д-ра Василя Сімовича. — Катеринослав; Кам’янець; Лейпціг: Українське видавництво в Катеринославі, 1921.

Balch, Emily G., 1910. *Our Slavic Fellow Citizens*. New York: Charities Publication Committee.

Bourinot, Arthur. S. 1955. *Edward William Thomson (1849–1924). A Bibliography with Notes and Some Letters*. Ottawa: The Author.

Mandryka, Mykyta. 1968. *History of Ukrainian Literature in Canada*. Winnipeg-Ottawa: Ukrainian Free Academy of Sciences.

Thomson, E.W. 1905. [misspelled Thompson in the *Bulletin*]. “Galician Poetry.” *Edmonton Bulletin* 18 Oct., 8.

### З історії української культури та науки

Девід Джоел ГОА  
Переклад з англійської  
Оксани НАКОНЕЧНОЇ

#### ТРИ МІСЬКІ ПАРАФІЇ: ВИВЧЕННЯ СВЯЩЕНИХ МІСЦЬ\*

David J. Goa. *Three Urban Parishes: a Study of Sacred Space*.

Якщо розглядати історію матеріальної культури української громади у Канаді від часів перших поселень до сьогодення, то на думку відразу спадає одне джерело культурних цінностей: це релігія. Для канадського суспільства в цілому церква є основною ознакою української традиції, а для багатьох українців вона є центром громадського, культурного та релігійного життя. Перше, що будувала громада у преріях на початку ХХ ст., була церква, православна чи греко-католицька, яка була на службі міських та сільських громад від Галіфаксу до Вікторії в часи життя своїх засновників і до наших днів. Саме церква є символом українських традицій, що втілені в архітектурі, іконографії та в церковній службі кожного дня, згідно з церковним календарем. З церкви віруючих проводжають в останню путь на кладовище, де вони знаходять вічний спокій, до церкви приносять немовля для здійснення таїнства хрещення. Церква стала для громади центром не тільки релігійного, а й громадського й культурного життя. Саме тут, в оточенні святих ікон та в молитві відкривається смисл духовного життя.

Наше дослідження присвячене духовному життю та ролі архітектури й іконографії української церкви. У християн Східної Церкви збереглися найбагатші традиції християнського символізму, а літургійна система є основою духовності. Її події є для пастви головними (*leitourgia* — суспільна робота), їх краще

\* Перекладено за: Goa, David J. “Three Urban Parishes: a Study of Sacred Space”, *Material history bulletin = Bulletin d’histoire de la culture materielle. The Ukrainians in Canada, 1891-1991*. Ed. by Rider, Peter E. Spring, № 29, 1989, pp. 13-23.

В тексті змінено систему посилань відповідно до вимог видання.